

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «СПАДКОВА ТРАНСМІСІЯ» ТА «СПАДКОВЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ»

Аліна Гончарова,
аспірантка

Київського університету права НАН України ім. В. М. Корецького

В статті розглядаються проблеми правового становлення інституту спадкової трансмісії та спадкового представлення в цивільному праві України. Аналіз теоретичних досліджень вітчизняних науковців та нотаріальної практики свідчить, що в практиці застосування виникає низка питань, пов'язаних з вірним розмежуванням поняття спадкової трансмісії та спадкового представлення.

Ключові слова: спадкова трансмісія, спадкування за правом представлення, рецепція, спадкодавець, спадкоємець, трансмісар, трансмітент, відкриття спадщини, прийняття спадщини, відмова від спадщини, покоління наступництва, правонаступництво, черговість спадкування.

Спадкування за правом представлення та спадковою трансмісією було відоме ще в римському праві, але, незважаючи на те, що було тією чи іншою мірою рецепційоване новітніми цивільно-правовими системами, і на сучасному етапі залишається одним із проблематичних як в доктрині цивільного права, так і в практичному застосуванні.

За останній період вітчизняна цивілістика поповнилася дослідженнями з окремих (а саме – загальних) питань інституту спадкування. Разом із тим в Україні до цього часу немає жодної фундаментальної роботи, присвяченої всебічному дослідженню спадкування за спадковою трансмісією та правом представлення. Аналіз теоретичних досліджень, в яких започатковано розгляд цієї проблеми, свідчить, що науковий інтерес щодо розроблення даної теми у різні часи виявляли такі вчені-цивілісти, як М. Барщевський, В. Васильченко, О. Дзера, Ю. Заїка, С. Пасічник, Є. Рябоконь, В. Синайський, Є. Фурса та ін.

Метою цієї статті є визначення історичної й юридичної природи інституту спадкування за спадковою трансмісією та правом представлення, з'ясування сутності та особливостей їх застосування на практиці.

Основне завдання дослідження полягає у систематизації й аналізі реформування ідеї виникнення терміна «спадкування за правом представлення» та «спадкування за спадковою трансмісією», їх нормативно-правового закріплення, а також розвитку та регресії в сучасних умовах.

Загальновизнано, що римська цивілістика залишається неперевершеною для сучасного право-творення, сприяє розумінню теоретичних і практичних питань розвитку

спадкового права. Саме в римському приватному праві вперше знайшли своє відображення поняття «спадкова трансмісія» та «спадкове представлення», закріплені в преторських актах, які регулювали колізійні питання спадкування. У римському приватному праві зазначалося, що якщо закликаний до спадкування спадкоємець помирає не із своєї вини, не встигнувши прийняти спадщину, то за законодавством імператора Феодосія II (450 р.) після розслідування справи право на прийняття спадщини може бути надано його спадкоємцям у порядку так званої спадкової трансмісії [1, с. 431]. Але це положення римського права дуже обережно застосовувалося на практиці, оскільки вважалося, що право, яке виникає у спадкоємця в момент відкриття спадку, носить суто особистий характер.

Аналіз історії розвитку спадкової трансмісії та спадкового представлення свідчить, що вперше сучасне визначення зазначених понять було сформоване в Цивільному кодексі (далі – ЦК) УРСР від 18.07.1963 р.

Враховуючи існуючу світову практику спадкування, в Цивільному кодексі України були закріплені підстави та порядок спадкування за спадковою трансмісією. Стаття 1276 ЦК України надає чітке визначення спадковій трансмісії. Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини та не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців [2, с. 719].

Щодо самого визначення спадкової трансмісії, то його можна вважати вдалим і таким, що відображає суть самого явища. Поняття «трансмісія» рецепційоване від латинського слова «transmission», що означає пере-

дачу, пересилку будь-чого [3, с. 650]. У даному контексті під трансмісією розуміється можливість для спадкоємців набути права трансмісарів, тобто до них переходить право стати спадкоємцями (правонаступниками) після смерті первісного спадкодавця, а також право спадщини трансмітента. Зазначимо, що *трансмiтент* – це померлий спадкоємець, а *трансмiсар* – це спадкоємець, до якого переходить право на прийняття спадщини.

Аналіз нотаріальної практики свідчить про існування великої кількості колізійних питань спадкування за спадковою трансмісією, які потребують тлумачення як законодавців, так і науковців.

У випадку смерті трансмітента також може відкритися спадок. У такій ситуації йтиметься про дві спадщини: спадщина, що відкрилася після смерті першого спадкодавця, і спадщина, що відкрилася після смерті померлого спадкоємця. Спадкоємець трансмітента має право на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії (як трансмісар) і на прийняття спадщини, що відкрилася після смерті самого трансмітента. Ці два самостійних права можуть бути здійснені незалежно одне від іншого. У спадкоємців померлого трансмітента є можливість прийняти спадщину в порядку спадкової трансмісії та відмовитися від його спадщини або, навпаки, прийняти спадщину після смерті трансмітента та відмовитися від прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії, є можливість прийняти обидві спадщини або взагалі відмовитися від прийняття.

Спадкувати за спадковою трансмісією можливе у вигляді загального правила спадкування за законом. І лише у випадку, якщо трансмітентом заповідано все майно, до спадкоємців за заповітом переходить і право на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії. Тому, якщо трансмітент розпорядився лише частиною свого майна, спадкоємці за заповітом не закликатимуть до спадкування в порядку спадкової трансмісії [4, с. 412].

На відміну від терміна «спадкова трансмісія», ЦК України не дає вичерпного визначення поняття «спадкування за правом представлення», зазначаються лише суб'єкти спадкування.

Ми погоджуємося з визначенням В. Васильченко, і під спадкуванням за правом представлення розуміємо такий порядок закликання до спадкування, коли правонаступники спадкоємця за законом відповідної черги на випадок його смерті до часу відкриття спадщини займають місце померлого предка і спадкують ту частину спадщини, яка б належала за законом йому, якби він був живий на час відкриття спадщини [5, с. 82].

На думку Ю. Заїки, термін, який використовує законодавець – «спадкування за правом представлення», є досить умовним, оскільки особа, яку «представляють» померла до відкриття спадщини [6, с. 178]. З такою точкою зору погоджується В. Синайський, який зазначає, що в дореволюційній цивілістиці термін «спадкування за правом представлення» вважали невдалим, бо він не відображає сутності цього явища, а спадкування онуків і правнуків називали поколінним наступництвом [7, с. 560].

На нашу думку, було б доречно залишити у сучасній цивілістиці термін «поколінне наступництво» замість «спадкування за правом представлення», яке недостатньо чітко пояснює сутність цього правового положення.

Спадкування за правом представлення, сформульоване в новелах Юстиніана, передбачало більш широке коло спадкоємців. Згідно з цими новелами, спадкоємці за правом представлення визнавалися спадкоємцями не свого батька або матері (які не дожили до відкриття спадку), а самого спадкодавця [8, с. 119].

Поняття «спадкування за правом представлення» не означає, що спадкоємці виступають у цивільно-правових відносинах представниками свого померлого предка – спадкоємця за законом. Звичайно, ні про яке помертне представництво мова не йде. Маємо на увазі, що визначені законом нащадки спадкоємця за законом, який помер до відкриття спадщини або одночасно із спадкодавцем, замінюють у спадкових правовідносинах померлого спадкоємця за законом, який був би закликаний до спадкування, якщо б він був живий на день відкриття спадщини. При цьому спадкоємці за правом представлення спадкують безпосередньо після спадкодавця як його прями спадкоємці за законом, а не як спадкоємці за законом померлого до відкриття спадщини. Ніякого правонаступництва (переходу права) між спадкоємцем за законом, померлим до відкриття спадщини або одночасно із спадкодавцем, і його нащадком, що спадкує за правом представлення, при розглянутому порядку закликання до спадкування не відбувається.

Спадкування за правом представлення відбувається за умови, що спадкодавець не залишив заповіту, в якому б визначалася частка спадкового майна. Якщо спадкування за правом представлення здійснюється одночасно кількома особами, частка померлого їх родича ділиться між ними порівну. При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

Спадкову трансмісію необхідно відрізняти від спадкування за правом представлення.

По-перше, якщо спадкування за правом представлення має місце тільки у випадку спадкування за законом, то спадкова трансмісія передбачена в разі спадкування за заповітом. *По-друге*, спадкування за правом представлення застосовується лише тоді, коли спадкоємець помирає до відкриття спадщини. Спадкова ж трансмісія виникає тоді, коли закликаний до спадщини спадкоємець помирає після відкриття спадщини, однак до її прийняття. *По-третє*, у разі спадкування за правом представлення спадкову частку померлого спадкоємця передають конкретно вказаним у законі особам – внукам, племінникам або дідові та бабі спадкодавця, а при спадковій трансмісії право прийняття частки, яку мав отримати померлий, переходить до його спадкоємців за законом і за заповітом.

Дослідження проблемного питання спадкового права дозволяє зробити **висновок**, що спадкування за спадковою трансмісією та правом представлення є специфічним порядком спадкування і потребує законодавчих удосконалень. На сьогодні у нотаріальній практиці виникла нагальна потреба у законодавчому роз'ясненні зазначених понять, не-

обхідний новий теоретичний і практичний підхід до вирішення цього колізійного питання. Адже не лише пересічні громадяни, а й самі нотаріуси мало інформовані щодо особливостей спадкування за спадковою трансмісією та спадковим представленням, зважаючи на те, що ці питання врегульовані тільки ЦК України.

Література

1. *Хрестоматія* по истории Древнего Рима / Под ред. В. И. Кузищина. – М., 1987.
2. *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар* / За ред. С. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. – К., 2008. – 740 с.
3. *Словарь иностранных слов* / Под ред. И. В. Лехина, Ф. Н. Петрова. – М., 1949.
4. *Наследственное право*. – М., 2005. – 412 с.
5. *Васильченко В. В.* Коментар на постановленні матеріали до законодавства України про спадкування. – К., 2007. – 335 с.
6. *Заїка Ю. О.* Спадкове право в Україні: становлення та розвиток. – К., 2007. – 287 с.
7. *Синайский В. И.* Русское гражданское право. – М., 2002. – 164 с.
8. *Черниловский З. М.* Римское частное право. – М., 2000. – 212 с.

The article deals with the problem of the legal establishment of the institute and the hereditary transmission of the hereditary representation in the civil law of Ukraine. Analysis of theoretical studies of domestic scientists and notaries practice shows that in the practice of a number of issues related to the true distinction between the concepts of hereditary transmission of hereditary and presentation.

В статье рассматриваются проблемы правового становления института наследственной трансмиссии и наследственного представления в гражданском праве Украины. Анализ теоретических исследований отечественных ученых и нотариальной практики свидетельствует, что в практике применения возникает ряд вопросов, связанных с верным разграничением понятий наследственной трансмиссии и наследственного представления.

